

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2-193.6:316.61]:821.161.2.09

ПОЕТИЧНІ ПРИСВЯТИ ЛЕОНІДА ГЛІБОВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНИЦЬКИХ ВЗАЄМОДІЙ

POETIC DEDICATIONS OF LEONID HLIBOV AS A REFLECTION OF CULTURAL INTERACTIONS

Барабаш С. М.,

orcid.org/0000-0002-9405-0839

кандидат філологічних наук,

доцент, доцент кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Бурко О. В.,

orcid.org/0000-0001-5843-4686

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології

Українського гуманітарного інституту

Українська література є невід'ємним компонентом світового цивілізаційного процесу, феноменом загальнонаціонального культурного розвою, адже упродовж історичного поступу згенерувала просвітницькі й патріотичні тенденції минулих, сучасних поколінь, адресованих у майбутнє. У статті розкрито полілог, який вів Леонід Глібов зі знайомими українськими світочами духу. Оприлюднено його вірші з посвятами сучасникам та сучасницям: Олені Пчілці, Софії Русовій, Миколі Лисенку, Олександрові Тищинському. Актуалізовано відомості про Глібового приятеля О. Тищинського, співвидавця «Черніговського листка», на підставі нарису Б. Грінченка «Олександр Тищинський» (1896); про Івана Рашевського, автора малюнка до 50-ти ліття літературної праці Леоніда Глібова у «Дзвінку» (1891), на основі спогадів Софії Русової (1928). Уведено в науковий обіг лист Б. Грінченка до Марії Загірньої від 1899.VII.1 про вшанування пам'яті Л. Глібова в Чернігові (1899), подано спогади Г. Коваленка про освячення пам'ятника

на його могилі (1899). Акцентовано увагу на тому, що сьогодні минає 130-та річниця з дати смерті українського письменника. До жанру вірша-присвяти вдається у творчості Л. Глібов. Це важливий складник його поетичних творів, адже виконує позалітературну та власне художню функції. Позалітературне значення присвяти, зазвичай, пов'язане із приязним ставленням до адресата, його діяльності. Саме через цю функцію автор здійснює відповідний художній вибір подачі матеріалу. У творчості Л. Глібова присвяти адресуються Олені Пчілці, Софії Русовій, Миколі Лисенку, Олександрові Тищинському. Варіювання жанру присвяти як спосіб семантичної різноманітності є результатом змістового значення поетичного твору. Вірші-присвяти є не лише естетичним явищем, але й додатковим фактологічним матеріалом для дослідження біографії, світогляду лірика, літературного процесу, культурницьких взаємин. Важливі також цінні історичні факти, матеріали щодо подальших творчих наукових розвідок, досліджень, поцінувань культурних діячів, літературного процесу, які є не лише визначними для України, але й для світового літературного процесу, утверджують роль української нації у світовій історії та культурі.

Ключові слова: присвята, Леонід Глібов, Софія Русова, Олена Пчілка, Микола Лисенко, Олександр Тищинський, Іван Рашевський, Борис Грінченко, вшанування пам'яті.

Ukrainian literature is an integral part of the world civilizational process, a phenomenon of national cultural development, because during the historical progress it has generated educational and patriotic tendencies of past, present generations, addressed to the future. The article reveals a polylogist led by Leonid Glebov with famous Ukrainian worlds of spirit. His poems with dedications to contemporaries and contemporaries were published: Elena Pchiltsi, Sofia Rusova, Mykola Lyssenko, Alexander Tyszczyński. The information about the Gleb friend of Alexander Tyszynski, co-publisher of « Chernihovsky's leaf », based on an essay by Boris Grinchenko «Alexander Tyshchinsky» (1896), about Ivan Rashevsky, author of the drawing to the 50th edition of Leonid Glibov's literary work in « Call» (1891), based on the memoirs of Sophia Rusova (1928). Borys Grinchenko's letter to Maria Zahirnya dated 1899.VII.1 about the commemoration of Leonid Hlibov in Chernihiv (1899) has been put into scientific circulation, G. Kovalenko's recollections about the consecration

of the monument at his grave (1899) are presented. Attention is drawn to the fact that this year marks the 130th anniversary of the Ukrainian writer's death. L. Hlibov resorts to the genre of dedication poem in his work. This is an important component of his poetic works, because it performs non-literary and actually artistic functions. The non-literary meaning of the dedication is usually associated with a friendly attitude towards the addressee, his activities. It is through this function that the author makes the appropriate artistic choice of presenting the material. In the works of L. Hlibov, dedications are addressed to Elena Pchiltsa, Sofia Rusova, Mykola Lysenko, Oleksandr Tyshchynskyi. The variation of the dedication genre as a way of semantic heterogeneity is the result of the content meaning of the poetic work. Dedicatory poems are not only aesthetic phenomena, but also additional factual material for the study of biography, worldview of the lyricist, literary process, and cultural relations. We have valuable historical facts, materials related to further creative scientific research, research, appreciation of cultural figures, the literary process, which are important not only for Ukraine, but also for the world literary process, confirming the role of the Ukrainian nation in world history and culture.

Keywords: dedication, Leonid Glibov, Sofia Rusova, Olena Pchilka, Mykola Lysenko, Oleksandr Tyshchynskyi, Ivan Rashevskyi, Boris Grinchenko, commemoration.

Постановка проблеми. Українська література є невід'ємним компонентом світового цивілізаційного процесу, феноменом загальнонаціонального культурного розвитку, адже упродовж історичного поступу згенерувала просвітницькі й патріотичні тенденції минулих, сучасних поколінь, адресованих у майбутнє.

10 листопада 2023 року виповнюється 130 років із дня, коли пішов у засвіти талановитий поет-лірик, класик дитячої літератури, драматург, творець, за висловом І. Франка, «найкращого українського байкопису» — Л. Глібов. Актуальним вважаємо розглянути літературні присвяти митця як відображення культурницьких взаємодій, розкриття різного спектру людських стосунків, вияву вдячності, поваги, стимулів поета, світоглядницьких позицій, творення таким чином свого шкіцу на полотні епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча постать Л. Глібова завжди привертала неабиякий інтерес дослідників літературного

процесу, зокрема, П. Хропка [1, с. 55–58], Ю. Степанишина [2, с. 58–62], А. Мовчун [3, с. 44–52], В. Горбатюка [4, с. 13–14], Т. Катаргіна [5, с. 117], І. Побідаш [6], Г. Самойленко [7, с. 4–17], М. Назаренко [8] тощо.

Постановка завдання. Відображаючи загальнолюдські проблеми, творчість Л. Глібова наскрізь пройнята українським колоритом, саме тому вважаємо за необхідне розкрити тенденції творчих взаємин із визначними діячами-сучасниками доби. Актуальним вважаємо визначити вірші-присвяти, зокрема, постаті, яким вони адресувалися. На основі реалізації цього можна окреслити мапу творчих взаємодій Л. Глібова із сучасниками.

Виклад основного матеріалу. Культура давньої української книги мала свої особливості оформлення, зокрема, до прикрас її належали 1) фронтиспіс — малюнок, уміщений на початку книги, поруч із титульною сторінкою [9, с. 629], ліворуч, алегоричне зображення якого відтворювало зміст книги; 2) присвята, яка розташовувалася на початку книги і адресувалася благодійникові автора. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено: «Присвята — 1. Дія за знач. *присвятити, присвячувати*. 2. Напис на початку твору, який вказує, кому присвячено або кому дарують цей твір. 3. Художній твір, написаний на честь кого-небудь» [10, с. 1130].

До жанру вірша-присвяти вдається у творчості Л. Глібов. Це важливий складник його поетичних творів, адже виконує позалітературну та власне художню функції. Позалітературне значення присвяти, зазвичай, пов'язане із приязним ставленням до адресата, його діяльності. Саме через цю функцію автор здійснює відповідний художній вибір подачі матеріалу. У творчості Л. Глібова присвяти адресуються Олені Пчілці, Софії Русовій, Миколі Лисенку, Олександрові Тищинському. Варіювання жанру присвяти як спосіб семантичної різноманітності є результатом змістового значення поетичного твору. Вірші-присвяти є не лише естетичним явищем, але й додатковим фактологічним матеріалом для дослідження біографії, світогляду лірика, літературного процесу, культурницьких взаємин.

В інтелектуальне коло Л. Глібова входили носії української ідеї кін. XIX ст. Літературознавець Борис Деркач згадує про одного з учнів Глібова-вчителя географії чоловічої гімназії у Чернігові — Петра Косача, майбутнього чоловіка Олени Пчілки [11, с. 18]. Леонід Глібов під псевдонімом Дідусь Кенир опублікував акровірш «Декому на

догад» із присвятою Олені Пчілці [тут і надалі зберігаємо автентичне написання за «Дзвінком» — *Авт.*].

Ой зійшла Зоря небо звеселить,
Любо світиться над долиною;
Є на що глядіть, є кому світить
Не над дальньою над чужиною,
А над рідною Україною.
Попливла вона у счастливий час,
Через Божий сад опустилася
І на тихий край задивилася,
Любо-мило всіх привітає нас
Краса ясная, не згасаючи,
Аж радіємо, поглядаючи [12, с. 5].

Поет також присвятив вірш «Nocturno» Софії Русовій, використавши для назви музичний термін, оскільки знав про її прихильність до музики:

На небі ніч і всюди ніч чорніє,
І місяць десь в далекім небі спить...
Чого ж квилить душа і серце міліє?
І ніч мовчить, і все кругом мовчить.
Не знає ніч, що діялось учора,
Не відає, якії бачить сні
Померклий день содома і гомора...
Засни ж і ти, перо моє, засни! [13, с. 5].

Адресатка поезії у спогадах [14, с. 165] подає цінну характеристику губернаторського урядовця Івана Рашевського як багатогранної особистості: маляра, музики, засновника музею Шевченка в Чернігові. Авторка згадує низку його картин із вернісажів, зокрема «Чернігівські вали», останню розбиту гармату на ній, а також величезну передсмертну картину — вбивство якоюсь бандою однієї з найосвіченіших родин Чернігівщини. Здогадно, колишня бандитська ватага поповнилася нелюдами на території ерефії з огляду на сьогочасні (серпень, 2023 р.) артобстріли Чернігівщини. Але тоді, у 1891 р., «Дзвінок» склав подяку саме маляреві Івану Рашевському за малюнок, скомпонований до четвертого числа (рис. 1).

Рис. 1. Малюнок І. Рашевського до 50-річчя письменницької діяльності Л. Глібова («Дзвінок». 1891. Ч. 4)

Як бачимо, автор подав фото ювіляра в обрамленні дубового та лаврового листя, в оточенні героїв його байок (Лева, Віслюка, Лисиці, Сови), зазначивши у правому верхньому куті своє прізвище, а внизу — присвяту:

Привіт Леонідові Глібову
 Гарная муза Тебе, Леоніде,
 Літ п'ятдесят вже кохає.
 Їдкого усміху, згідного слова,
 Блеску фальшивого й краплі не знає.
 Опромінена любов'ю сердечною
 Вольна та ясна душа Твоя й мова [15, с. 168].

Цим спричинив святкування 50-ліття літературної праці поета-байкаря так, що «Дзвінок» (1891) присвятив йому 4-те число, проінформувавши читачів про святкування в Чернігові: «На стрічу ювілятові виступив з привітною бесідою і подарками від всіх зібраних А. І. Ханенко. Коротку теплу промову свою закінчив він тим, що обняв ювілята. Всі були тим глибоко порушені, видячи, як обнімалися ті два мужа, що много в життю трудилися для руської історії літератури. Потім засіли всі присутні до обіду вспільного, під час котрого виголошувано привіти в честь ювілята. На всі промови відповідав Л. І. Глібов віршами, а присутні не могли надивуватись его бистроті духа, яка оказалась в его відповідях. Під час обіду відограла музика кілька разів: «Стоїть явір над водою», пісню, уложену Л. І. Глібовим, а котру М. Лисенко у ноти завів. По обіді сам ювілят, взявши гітару, даровану єму в той день, відспівав кілька народних пісень і акомпаніював хоріві, який зложився з присутніх гостей. Потім в простих словах подякував сердечно всім, що святкували его ювілей!» [16, с. 168].

Через два роки, у 1893 р., Л. Глібов присвятив вірш своєму співавторові пісні «Журба»: «Миколі Лисенку від чернігівців» з нагоди півсотлітнього ювілею українського композитора:

Земляче коханий,
Наш голубе сивий,
Тобі наш привіт!
До правди прихильний
Прожив Ти на світі
Півсотеньки літ,
На рідному полі
Співучую долю
Вподобав Ти нам
На втіху сучасну,
На спомин унукам,
На славу дідам.
І дякуєм щиро
І щиро бажаєм
В веселий сей день:
Щоб вітер не зносив,
Пісок не заносив
Народніх пісень.

Пошли тобі, Боже,
Вік довгий і ясний,
Бандурі не спать
І рано, і в вечір
Наш затишок теплий
І нас звеселять! [17, с. 39].

О. Тищинський також написав ювілейне вітання Л. Глібову у «Дзвінку» (1891) з нагоди п'ятдесятої річниці його літературної діяльності: «В теперішньому році припадають п'ятдесяті роковини, як наш поет-байкар Л. І. Глібов розпочав свою письменницьку працю. Справді ще в 1841 році, будучи учеником другої класи Полтавської гімназії, написав він перший стишок «Сон», у котрім намалював свою щирю дитячу тугу за рідинонькою і домівкою. Стишок сей товариші (звісно, дітворі ніколи не втерпить, щоб не похвалитися) подали до рук учителя російської мови д. Мирець-Імшенецького, а сей, прочитавши, похвалив стишок, загадав его гарненько переписати, обіцяв надрукувати в полтавських Ведомостях і порадив замість «Сон» назвати стишок «Малинівка». Ся перша проба і похвала учителя піддали охоти молодому Глібову до компоновання, і він з сего часу взявся за складане стихів, так що як дійшов до шостої класи, то накомпоновував їх за сотню. Про сю працю Глібова знав і шановний господар полтавської его квартири, Вас. Ст. Прокоп'єв, за порадою котрого наш шостокласник-поет, вибравши півсотні найлучших стишків, надрукував їх особною книжечкою у Полтаві в 1847 році. Зроблено се було без відома й дозволу гімназичного начальства і як тільки появилася книжечка, то інспектор гімназії Ів. Ів. Боровиковський за таку самоволю ученика Глібова дуже добре на него нагрімав і навіть страшив засадити его в карцер... Відтак, почавши з російських стихів, скоро дійшов Глібов і до свого справжнього призначення, до української поезії, до котрої він має більше хисту, талану і вдатности. Вагу й ціну українських писань Глібова, а найбільше его байок, знає всякий щирій Українець і Русин, то тут тепер про се нічого й говорити, а спішимо ми щиро подякувати поважній Редакції «Дзвінка» за те, що она згодилась повеличати п'ятдесятилітє письменства нашого поета-байкаря й присвятити єму сєє число «Дзвінка», бо на Україні, при сучасних обставинах, нема змоги сего учинити...» [18, с. 27].

Навзаєм Леонід Глібов присвятив поезію «У степу» О. Тищинському:

Хоч доля привела у город суєтливий,
Добра і зла прикрашений вертеп,
Я все-таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ.
Там ясна зоря, як радість, привитала;
Літала на окні там молодість моя;
Про щастє, про любов надія там шептала,
І любо слухалось, і щиро вірив я.
Даль степова кругом, як море, там синіла
І здалеку бринів густий зелений гай;
Чи добрий чоловік, чи доля насадила, –
То був наш тихий, невеличкий рай.
Була там пасіка, стояв курінь маленький
І пасішник-дідок там віку доживав;
І дуже я любив його куток тихенький:
Там, оддыхаючи, про все я забував.
І опівдні, і ввечері, бувало,
На таганку кипить маленький казанок,
І приязно міні, притовкуючи сало,
Про давню давнину розказував дідок.
Збиралася туди гулять молодіж наша;
До півночі в гаю лунали пісні, сміх;
Вечеряли гуртом, і дідусева каша
Була смашнійша нам присмачок дорогих...
Но... не бува, сказав хтось, двічі літа...
Прийшла біда — і час смутний настав:
Підкралася кишеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав.
Понівечило все чиєсь життє ледаче!
І дуже, дуже жаль тепер міні,
Душа болить... тепер там ворон криче
Та дятел приліта довбать гнилії пні,
Де пасіка була — трава зазеленіла,
І не курить уже там любий таганок;
В густій траві сховалася могила,
В могилі тій забутий спить дідок.
Колись не так було: ще ранньою весною

Злітались пташечки і солов'ї співають...
Осталася одна береза сиротою.
Самотньої могили доглядать.
Схилилася вона; додолу віття гнуться;
У головах старенький хрест стоїть;
Настане ніч — з берези сльози ллються
І вітрик по траві тихенько шелестить...
О, скільки є могил, де спить життє козаче!
Та де вони? Де їх тепер шукать?
Ніхто, ніхто над ними не заплаче,
І плакати нікому, і плакати не велять [19].

В опублікованому в «Зорі» нарисі «Олександр Тищинський» (1896) Б. Грінченко уточнив відомості про Глібового приятеля: «Служивши Тищинський у губернатора, був між іншим, редактором неофіційного додатку до «Черниговских Губернских Ведомостей». У цьому місцевому виданні почав він писати ще давніше, потім містив невеликі дописи в «Основі» та в «Черниговском Листке»... Вкупі зі своїм приятелем Л. І. Глібовим, видавав він «Черниговский листок» двома мовами — московською та українською. На Глібова мав він останніми роками великий вплив, і найбільше Тищинському мусимо ми дякувати за те, що Глібів не замовк зовсім і чимало ще написав наприкінці свого життя. Тищинський направив його друкувати твори в Галичині, сам дбав, щоб їх міщено там і т. і» [20, с. 338, с. 339]. Б. Грінченко виголосив єдину з трьох промов українською мовою 28 січня 1896 року, коли О. Тищинський завершив свій земний шлях. За його спогадами, українських вінків було тільки два, один із них — від від сина покійного Глібова з написом «Від хрещеного сина ідеальному батькові» [20, с. 340].

Як відомо, Л. Глібов відійшов у вічність раніше — 10 листопада 1893 р. Через 6 років, 1 липня 1899 р., Б. Грінченко у листі до Марії Загірньої повідомив про вшанування пам'яті свого сучасника: «Учора поставлено хреста над Глібовим. Народу було мало, мабуть, через те, що перед цим був дощ. Характерно, що не було ні Коваленко, ні Коцюбинського, ні Васильківського (Сивий прийшов уже після відправи). Глібів був з цього ображений, і я розумію його. Публіка була переважно не українська, хоча українську повідомлювано спеціально. Між публікою — дві уніформи: жандарм-салдат і квартальний чи

пристав; один ще жандарм, кажуть, був у цивільній одежі. Видима річ, що поліція більше цікавиться українською поезією, ніж земляки. Промов не було ніяких» [21].

Їхній сучасник Гр. Коваленко цього ж року сповістив на сторінках «Літературно-наукового Вістника», що «У Чернігові, у Троїцькому монастирі, збудовано і освячено дня 30 червня ст. ст. сього року, коштом його сина і земляків. Пам'ятник білий, мармуровий, артистичної роботи. З одного боку поміщено портрет небіщика і напис: «Леонід Глібів, поет-байкар. Народився 19 лютого 1827 р., умер 29 жовтня 1893 р.». А з другого боку знаходимо уривок із вірша д. Самійленка:

Ласкавим голосом пісень ти нам давав
У наше чесне діло віру,
І голос радости й надів провожав
Твою, тепер розбиту, ліру...
І от замовк твій глас; погас огонь ясний,
Що в темному світив околі;
Але не вмере поет у пам'яті людській,
Згадаєм ми тебе в недоленці лихій
І в кращий час лихої долі» [22, с. 202].

Висновки. Поява Л. Глібова у літературному процесі доби мала своє особливе значення у розвитку національної літератури. Так, зокрема, вірші-присвяти є важливим естетичним та фактологічним джерелом для подальших досліджень літературних постатей, взаємин. Так, в акровірші-присвяті спостерігаємо прихильне ставлення до ролі Олени Пчілки для рідної України; тонко вказуючи на музичні уподобання присвячує поет «Nocturno» Софії Русовій. Глибоку прихильність, відданість, шану висловлює Л. Глібов своєму землякові — українському композитору М. Лисенку. Українським настроєм-журбою пройняті поетичні рядки на честь приятеля, редактора «Чернігівських Губернських Відомостей» — О. Тищинського. Маємо свідчення сучасників митця, зокрема Б. Грінченка щодо неналежного поцінування пам'яті великого українця — Л. Глібова.

Отже, цінні історичні факти, матеріали спонукають щодо подальших творчих наукових розвідок, досліджень, поцінувань культурних діячів, літературного процесу, які мають не лише важливе значення для України, але й для світового літературного процесу, утверджує роль української нації у світовій історії та культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хропко П. Національна основа творчості Леоніда Глібова : До 175-річчя від дня народження. *Дивослово*. 2002. № 3. С. 55–58.
2. Степанишин Ю. Розвиток українського байкопису : Від Г. Сковороди до Л. Глібова. *Укр. л-ра в загальноосвіт. шк.* 2000. Ч. 3. С. 58–62.
3. Мовчун А. Леонід Глібов та його твори у шкільному вивченні. *Дивослово*. 2000. Ч. 2. С. 44–52.
4. ...І такі романтичні легенди навколо «Журби». *Горбатюк Василь. З-під трави забуття : Подільські шляхи українських письменників*. Хмельницький. 2011. С. 13–14.
5. Катаргіна Т. Глібов Леонід Іванович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол. : В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. 518 с.
6. Побідаш І. Редакторська та журналістська діяльність Леоніда Глібова : дис. канд. філол. наук : 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. Київ, 2006. 188 с.
7. Самойленко Г. Газета «Черниговский листок» Л. Глібова і її кореспонденти. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Кн. 1. С. 4–17.
8. Назаренко М. Леонід Глібов — письменник, що жив у тіні Кобзаря. *Назаренко М. Крім «Кобзаря»*. Laurus. 2021. 496 с.
9. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
11. Деркач Б. Леонід Глібов. Життя і творчість. Київ : Дніпро. 1982. 252 с.
12. Д. Кенир [Леонід Глібов]. Декому на догад. *Зоря*. 1891. Ч. 9. С. 164.
13. Глібов Л. Nocturno (С. Ф. Русовій). *Зоря*. 1893. Ч. 3. С. 5.
14. Русова С. Мої спомини (Рр. 1861–1879). *За сто літ*. 1928. Кн. 2. С. 136–175.
15. Дзвінок. 1890. Ч. 22. С. 168.

16. П'ятдесятилітній ювілей Леоніда Івановича Глібова. *Дзвінок*. 1891. Ч. 20. С. 168.
17. Глібов Л. Миколі Лисенку від чернігівців. *Зоря*. 1893. Ч. 2. С. 39.
18. Тищинський О. Вітання з ювілеєм. *Дзвінок*. 1891. Ч. 4. С. 27.
19. Глібов Л. У степу. *Зоря*. 1893. Ч. 16. С. 310.
20. Грінченко Б. Олександр Тищинський. *Зоря*. 1896. Ч. 17. С. 338–340.
21. Грінченко Б. Лист Бориса Грінченка до Марії Загірньої від 1899. VII.1. ІР НБУВ. Ф. III. Од зб. 42134.
22. Коваленко Г. Пам'ятник на могилі Глібова. ЛНВ. 1899. Т. 7. Кн. 9. С. 202.